

NÜZUL EMİNİ EL-HÂC AHMED AĞA'NIN SERVETİ ÖRNEĞİNDE 18. YÜZYIL İSTANBUL'UNDA ZENGİN OLMAK

THE WEALTH OF NÜZUL EMİNİ AL-HAJJ AHMAD AGHA OR BEING RICH IN THE 18TH-CENTURY ISTANBUL

Fadimana FİDAN* Öz

18. yüzyıl savaşların, toprak kayıplarının, iç borçlanmanın ve yeniliklerin yaşandığı bir dönem oldu. Özellikle savaşlardan doğan mali bunalım nedeniyle paraya duyulan ihtiyaç hem merkezde hem de taşrada servet sahiplerinin askerî kadrolarda yer almasını sağladı. Bir süre kendisinden yararlanan bu kişilerden bazılarının malları yine mali nedenlerle devlet tarafından el konuldu. Ahmed Ağa da 1736-1739 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Rus Harbi'nde nüzul emini olarak görevlendirilmişse de daha öncesinde İstanbul'da faal bir tüccar, elde ettiği sermayeyi kırsalda ve şehirde yatırım yapmış emlak zengini bir adam, çuka kârhanesi nazırı, bir mültezim ve dağıttığı vadeli borçlarla bir bankerdir. Yüzyılın birçok özelliğini gösteren Ahmed Ağa'nın bu serveti nüzul emini olmasını sağlamış ancak savaşın bitimini göremeden 1737'de vefat etmiş ve akabinde malları devlete borcu olduğu ifade edilerek müsadere edilmiştir. Bu çalışma savaş, barışı ve İstanbul'daki devlet yatırımlarını görmüş bir adamın nüzul eminliğini irdelemekte, bu göreve getirilemeden önce nasıl yaşıyordu ve niçin bu göreve getirildi? soruları üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu örnek sayesinde hem 18. yüzyılın çok özellikli bir bireyi tanıtılacak hem de devletin zengin kesimlerden yararlanma şekli ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler

18. yüzyıl, Nüzul, Emin, Muhallefat,
Ahmed Ağa, Servet

Keywords

18th Century, Nüzul, Emin,
Inheritance, Ahmed Agha, Wealth

Abstract

For the Ottoman Empire, the 18th century was an era of warfare, loss of territories, domestic borrowing and innovations. The need for money especially due to the financial depression brought by warfare ensured that wealth owners take positions in the military forces both in urban and rural settlements. Due to financial reasons, the State seized the goods of some of these persons, who were utilized for some time. Before being appointed as a nüzul emini, an official who was responsible for the provision of food for the army, during the Ottoman-Russian War of 1736-1739, Ahmad Agha was an active tradesman, a real estate-rich who made urban and rural investments, a haircloth factory supervisor, a taxman and a banker lending time loans. Displaying many characteristics of the century, his wealth enabled him to become a nüzul emini but he died in 1737 before seeing the end of the war and then his properties were confiscated on the grounds that he was indebted to the State. The present study examines the nüzul emini office of a man who saw the war, the peace and the State investments in Istanbul, and focuses on the questions of how he lived before he was appointed to this office and why he was appointed. Based on this example, the study will both introduce a versatile individual of the 18th century and also reveal how the State utilized the wealthy.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu
Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü
ffidan@kmu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5613-2334
Karaman/KONYA

Gönderim Tarihi: 27/07/2021

Kabul Tarihi: 05/10/2021

GİRİŞ

Osmanlı Devleti 18. yüzyılda önceki dönemlerden kalma mali sıkıntılarla baş etmek üzere çare üretme dönemine girdiği gibi aynı zamanda Batı ve Doğu’da bir dizi savaşa da girişti. Yüzyılın ilk savaşı Prut (1711) ile Rus Çarı’na karşı bir başarı sağlandı, Venedik ve Avusturya’ya karşı yapılan savaş ise kısmi başarılarla Pasarofça Antlaşması’yla (1718) son buldu. Sonrasında Rusların yıkılmakta olan Safevilerden pay alma umutlarına son vermek amacıyla İran tarafında (1723-1727) başlayan süreç ise tam anlamıyla sonuçlanamadı ve yeniden bu tarafa açılacak bir savaş Patrona Halil İsyanı’nın nedenlerinden biri oldu. Yine aynı yüzyılda Rusya-Avusturya ittifakına (1736-1739) karşı girişilen savaşta Osmanlı başarı sağladı ve kaybedilen topraklar geri alınabildi (Mcgowan, 2006, s. 765). Ancak hem bu savaşlar hem de bir yüzyıl önceki seferlerin hazineye olumsuz yansması iç borçlanmayı gerektirdi. Sefer hazırlıkları için yapılan masraflar, padişahların sık sık değişmesi nedeniyle dağıtılan cülus bahşişleri yaşanan mali sorunlardan bazılarıydı (Aktepe, 2016, s. 9). Bu savaşlar hazineyi yeterince çıkmaza soktuğu için devlet, çeşitli iç borçlanma yöntemlerini devreye soktu. 16. yüzyılın ilk yarısına kadar fetihlerin sağladığı ek gelir sayesinde devlet maliyesi gücünü korumaktaydı. Bu devrede bankerlerden ve devlet adamlarından borçlar alınmışsa da devletin bunu ödeyecek kabiliyeti vardı. Yüzyılın sonlarına doğru mali sıkıntıların baş göstermesi iltizamın yaygınlaşarak 17. yüzyılda iç borçlanma yöntemi olarak kullanılmasına neden oldu. Ancak iltizam müzayedelerinde istenilen peşin miktarın artırılması çeşitli iş ortaklıklarını beraberinde getirdi. Girişimcilerle sermaye sahiplerinin yanı sıra bu ortakların arasında mukataa gelirlerini toplayacak ve vergi kalemini küçük parçalara ayırarak taşeronlara devredecek kişiler bulunmaktaydı. Yüzyılın sonlarına doğru uzun vadeli bir iç borçlanma yöntemi olarak malikâne devreye sokuldu. Malikânecinin hayatı ile sınırlandırılmış bu borçlanma tipinde yine peşin miktarın yüksek oluşu aynı iltizamda olduğu gibi güçlü sermayedarların varlığını gerekli kıldı ve özellikle İstanbul sarrafları giderek güçlerini artırdı (Pamuk, 2010a, s. 135-138).

Devlet 18. yüzyılda hazinenin gelirlerini artırmak için çalışılmakta ise de hepten kötü bir gidiş söz konusu değildi. Nitekim uzun savaşlardan sonra *“yatışma ve durgunluk”* döneminde (Emecen, 2018, s. 87) hazinenin dolması için tasarruf tedbirleri uygulanmaya çalışıldığı gibi yüzyılın ilk yarısında İstanbul’da yünlü, ipekli ve pamuklu dokuma manifaktürleri, çini, basma, diba ve kemha imalathaneleri kuruldu. Devlet yatırımları sayesinde genişleme özelliklerini haiz dönemde çeşitli müteşebbisler bu manifaktürleri devletin verdiği sermaye desteği ile devraldı (Genç, 2007b, s. 256-259). 18. yüzyılın en büyük yatırımlarından biri olarak yünlü ve ipekli manifaktürlerine devlet özen gösterdi, bu işletmelerin kurulmasını devlet politikası hâline getirdi. Nitekim İngiliz, Fransız ve Venedik dokumalarıyla mücadele etmek, ithalatı azaltmak maksadını güden bu işletmelerden ilki 1703 senesinde Edirne ve Selanik’te açılan yünlü işletmelerdi. İşletmelerin açıldığı senede isyanın patlak vermesi ve taht değişikliği bu girişimi başarısız kıldı. Ancak dokuma ihtiyacını gidermek isteyen devlet bu teşebbüslerinden vazgeçmedi ve İstanbul’da 1709 senesinde açtığı dokuma manifaktürü ile bu politikayı devam ettirdi. Aynı senede devlet işletmeleri

arasında en uzun ömürlülerinden biri olan yelken bezi manifaktürü açıldı. Diğer bir manifaktür ipekli dokuma üzerine 1720 yılında İstanbul'da açıldı. Elit tabakanın talebinin yüksek olduğu bu dokuma çeşidinin ithalatını azaltmak hedeflendi ve pazara yönelik faaliyet göstermesiyle bu teşebbüs devlet teşekküllerinin öncüsü oldu (Genç, 2007a, s. 240-255). Durgunluğun bir parçası olan Lale Devri'nde (Emecen, 2018, s. 87) İstanbul'da inşa edilen köşk ve bahçelerde yapılan eğlenceler, İran üzerine açılan sefer ve ağırlaşan vergilerin (Aktepe, 2016, s. 10-14) varlığı; tulumbacılık teşkilatı, matbaa, çini fabrikası gibi kurumların ihdas edilmesinin (Aktepe, 2016, s. 45) önüne geçti ve Patrona Halil İsyanı'nın yaşanmasına sebep oldu.

Bütün bunlar yaşanırken bu yüzyılın ticaretinde yeni bir zümre bulunmaktaydı. Öyle ki 17. yüzyıldan itibaren siyasi şartların etkisiyle yabancı devletlerin elçi ve konsoloslarının himayesinde müste'min tüccar sınıfı ortaya çıktı. Müste'min ile diğer kişiler arasındaki iletişimi tercüman olarak gayrimüslim Osmanlı tebaası sağladı. Devletlerine tanınan kapitülasyonlardan yararlanarak ticaret yapan bu sınıfın himayesindeki Osmanlı vatandaşı gayrimüslimler de aynı haklardan yararlanmak suretiyle ticaret yapmaya başladı ve bunlara beratlı tüccar adı verildi. Bu sınıftaki tüccar Osmanlı tüccarına nazaran az vergi verdiği için daha fazla kâr elde etmekteydi (Bağış, 1998, s. 27-28; Keleş, 2011, s. 51-52). Bunun dışında berat almadan konsolosluk hizmetine giren Osmanlı gayrimüslim vatandaşları da yok değildi. Bu sebeple III. Ahmed ve daha sonra III. Selim çeşitli tedbirler alarak bu konunun ıslahı için çalışmışlarsa da kalıcı bir çözüm üretmemişlerdi (Allahverdi, 2012, s. 170).

Çalışmanın konusu olan Ahmed Ağa 18. yüzyılın ilk devresindeki savaş, iç borçlanma, açılan işletmeler, tüccar ilişkilerinin hemen hepsine yerleştireceğimiz bir örnektir. Zira mültezimlerle iş ortaklığı kurması, çuka kârhanesinde nazır olması, üst düzey kişilerle ve tüccar sınıfı ile girdiği borç anlaşmaları bu yüzyılın özelliklerini yansıtmaktadır. Son olarak nüzul emini olması sıralanan özelliklerinden kaynaklı olsa gerektir. Nitekim Ahmed Ağa 18. yüzyılda açılan savaşın pek çok ihtiyacını karşılayacak maddi birikime sahip İstanbul zenginlerinden biridir. Doğrusu Ahmed Ağa'nın sermaye sahibi bir tüccar, Biga mukataasının iltizamını alan bir mültezim ve banker özelliklerini taşıyan bir finansör olması savaşın giderlerinde paydaş olma ihtimali üzerine görevlendirildiğini düşündürmektedir. Ahmed Ağa'nın bu özelliklerini öğrenebildiğimiz kaynaklar muhalefat kayıtları, meslekî sorumluluğu ile ilgili birkaç belge, alacaklarının kaydedildiği zimmet defteri ve nüzul emini defterleridir¹. Diğer taraftan nüzul emini ile ilgili müstakil bir çalışmaya tesadüf

¹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde (BOA), 1614-1832 yıllarını kapsayan 113 adet nüzul emini defteri bulunmaktadır. Bkz. (T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Araştırma Rehberi*, 2010, s. 156-157). Bu defterlerde sefer ve padişahın avları sırasında divan ahalisine, merkez ordusuna, kale muhafızlarına, Kırım Hanlarına ve daha pek çok kişiye dağıtılan tayinatların (ekmek, arpa, ot, pirinç, saman, yağ, et vs.) nereden ne miktarda alındığı, tayinat bedelleri, nakliye ve ekmek pişirme ücreti gibi çeşitli masraflar yer almaktadır. Ahmed Ağa'nın nüzul emini sırasında da bir nüzul emini defteri düzenlenmiştir. Defterde "Nüzul Emini Ahmed Ağa mârifetiyle mubâyaaası ferman buyurulan zehâirin iskelelerde mevcudu ve İsakçı ve Babadağı vesair mahallerde teslimâtı ve bakayası için vilâyet tarafından gelen defâtir ve urûz ve mahzarların hülâsasıdır." bilgisi yer almaktadır. Bkz. (BOA, D.MKF.NZE.d., 31847, s. 2-4, (29 Za. 1149).

edilememekle beraber Osmanlı Devleti'nin sefer organizasyonu hakkında yazılan pek çok eser içinde askerin iâşesi hakkında bilgi verilmekte, iâşenin temini ve dağıtımı hususunda görevlendirilen nüzul eminlerinden bahsedilmektedir. Söz konusu çalışmalarda nüzul eminleri savaş içerisinde aldıkları görevler hasebiyle sınırlı bir anlatımdadır². Yapılan çalışma ise nüzul eminliği konusunu tamamen resmetme iddiasında olmayıp bir giriş mahiyetindedir. Ahmed Ağa da bütün nüzul eminleri için geçerli bir portre değildir. Ancak Ahmed Ağa'nın 18. yüzyılın ilk devresindeki Osmanlı-Rus Harbi'ndeki nüzul eminliği, devletin iç borçlanma teşebbüsleri ile ilişkisi, bu dönemde açılan işletmelerdeki rolü ve ticarî hayattaki faaliyetleri hakkında elde edilen bilgiler nüzul eminlerinin kimliğini yansıtmada Ahmet Ağa'yı iyi bir örnek haline getirmektedir. Çalışmada Ahmed Ağa'yı en son görevlendirildiği sınıf içine konumlandırmak için öncelikle nüzul eminleri kimlerdi, kimler arasından seçilirlerdi, hangi görevleri yerine getirilerdi? sorularına cevap verilerek, atama ve azledilme nedenleri ifade edildi. Son olarak Ahmed Ağa'nın nüzul eminliği, sosyal ve iktisadî hayatı incelendi.

1. NÜZUL EMİNİNİN GÖREV SINIRLARI

Ordu seferberliği ve orduya katılanların ihtiyaçlarının karşılanması noktasında uzun ve seçkin bir tarihe sahip Osmanlı Devleti'nin (Aksan, 1995, s. 1) giriştiği savaşlarda başarısının önemli bir ölçütü askerin iâşesinin tedarik ve dağıtım organizasyonundaki tecrübesiydi (Murphey, 2007, s. 123). Devlet, seferlerde ordunun ihtiyacı olan her türlü iâşe malzemesinin toplanmasında sistemli davranmakta (Yıldız, 2006, s. 163), beklenmedik durumlar için planlar hazırlamaktaydı (Murphey, 2007, s. 87). Elbette bu planların başarıya ulaşması azimle çalışan görevlilere bağlıydı. Aksi takdirde iâşesini tam olarak alamayan askerler firar etme eğilimi içine girebilmekteydi³ (Murphey, 2007, s. 118-119). Bunları engelleyebilmek için devlet; üretim, taşıma, depolama organizasyonda ve özellikle hububatın tedarik edilmesinde büyük çaba sarf etmekteydi (Aksan, 1995, s. 2).

Osmanlı Devleti, herhangi bir yere savaş açmayı planladığında, ülkedeki hububat ürünlerinin bol ya da çok olmasıyla yakından ilgilenirdi. Seferin başarısı ikmal sisteminin iyi işletilebilmesiyle, hareket hâlindeki ordunun hem kendi hem de hayvanlarının ihtiyaçlarının karşılanmasıyla doğrudan ilgiliydi (İnalçık, 2000, s. 139). Bu minvalde devlet, ordunun iâşe ihtiyacı başta olmak üzere farklı sefer giderlerini 16. yüzyıldan itibaren şer'i kaideler çerçevesinde "*avarız-ı divaniye*" adındaki vergilerle karşılamıştı (Polat, 2018, s. 829). Avarız, harp gibi olağanüstü hâllerde mal ve hizmet

Ayrıca Ahmed Ağa'nın vefatını müteakip nüzul emini olarak Süleyman Efendi'nin atandığı anlaşılmakta olup onun zamanında satın alınan zahireye dair bir icmal defteri tutulmuştur. Bkz. (BOA, D.MKF.NZE.d., 31851, s. 2-20, (29.12.1150).

² Bu çalışmalardan bir kaçısı şu şekildedir: (Yıldız, 2006; Ertaş, 2007; Sevinç, 2010; Genç, 2013; Gökpınar, 2013).

³ Böyle bir olay 1772 senesinde Tutrakan muhafazasında yaşandı. Tutrakan Muhafızı Dağıstani Ali Paşa'nın ifadesine göre nüzul emini Rusçuk'ta firar ettiğinden muhafaza olan askerin tayinatları da verilememişti. Bu yüzden askerler firar etmeye başlamışlardı. Paşa, sorunun halli için bir nüzul emini vekili tayin edilmesini istihram etmişti. Bkz. (BOA, C.AS. 860/36836, 19 Za. 1185).

olarak hükümet tarafından ahaliden alınmaktayken devletin para ihtiyacının artmasına bağlı olarak nakdî olarak talep edilmeye başlandı. Ancak ordunun mal ve hizmete olan ihtiyacı (McGowan, 1981, s. 1327) nüzul, sürsat ve işira (mubayaa) yöntemlerini devreye soktu. Bu üç yöntemden nüzul un ve arpa; sürsat un, ekmek, arpa, koyun, yağ, bal, odun ve saman olarak alınmaktaydı (Güçer, 1964, s. 67). Mubayaa ile de halkın elindeki hububat yerel piyasa fiyatları üzerinden satın alınır (İnalçık, 2000, s. 139). İaşe temininde uygulanan bu yöntemler zaman içinde farklılar göstermiş 16. Yüzyılda nüzul sınırlı kalmış, sürsat hemen hemen hiç uygulanmamış, 17. yüzyılda her üç yöntem de uygulanmıştı. 18. yüzyılın başlarında nüzul ve sürsat uygulanmakla beraber seferlerde sınırlı seviyelerde kalmış, iaşe temininde genellikle mubayaa yöntemi kullanılmıştı (Polat, 2011, s. 162-163). Yöntemler farklı olsa dahi tedarik edilen zahirenin menzillerde ordunun varmasından önce hazırlanması ve muhafaza edilmesi gerekmektedir. Özellikle beşerî ve doğal sebeplerle zahire tedarikinde yaşanabilecek sorunlara karşı devlet zahire stoklamaktaydı (Sevinç, 2010, s. 200). Bu organizasyonda çok sayıda görevli çalışmaktaydı. Kazalarda mubayaa mübâşirleri, iskelelerde iskele eminleri ile ambar eminleri zahire tedarik edilmesi, stoklanması ve dağıtılmasından mesul tutulmuşlardı (Gökpınar, 2013, s. 215). Bu görevlilerden başka arpa emini, ekmekçibaşı ve kasabbaşı da ordunun gıda maddelerinin temininden sorumlu olan memurlardı (Genç, 2013, s. 77). Ambarlarda özenle muhafaza edilen gıda maddelerinin yeniçeri ve saraylılara hakkaniyetli bir şekilde dağıtımını nüzul emini yapmaktaydı (Aksan, 1995, s. 3; Murphey, 2007, s. 83-84; Ertaş, 2007, s. 149-150).

Genellikle malî ve askerî konulardan anlayan kişiler arasından seçilen nüzul emininin en önemli özelliği güvenilir ve tecrübeli olmasıydı. Zira Musul Seraskeri Vezir Köprülüzâde Abdullah Paşa maiyetine nüzul emini olarak görevlendirilen Erzurum eski Gümrük Emini Ebubekir'in "*mu'temed ve mustakîm ve sadâkat-kâr ve kâr-azmûde*" olduğu dile getirilmişti (BOA, A. DVNSMHHM.d. 139/265/1014, Evâhir-i B. 1146). Zaman içinde nüzul emini; sabık defterdar (BOA, A. DVNSMHHM.d. 14/272/388, 17 Ra. 978), sabık şikâr emini (BOA, İE. ML. 57/5325, 29 S. 1094), kapıcıbaşı (BOA, İE. AS. 35/3153, 15 Ca. 1110), sabık muhassıl (BOA, AE. SABH. I. 285/19126, 01. M. 1193), sabık ordu defterdarı (BOA, A. A.DVNSMHHM.d. 136/363/1547, Evâil-i Ş. 1143), dergâh-ı âli gediklisi (BOA, AE. SABH. I. 324/22107, 9 L. 1193), sabık sipahi ağası (BOA, AE. SSLM. III. 390/22573, 2 C. 1204), sabık baş muhasebeci (BOA, C.AS. 465/19387, 17 N. 1150), sabık Edirne bostancıbaşı (BOA, C. DH. 215/10731, Evâsıt-ı N. 1204), sabık cebecibaşı (BOA, AE. SSLM. III. 160/9620, 26. Ş. 1205), a'yân⁴, sabık maliye tezkirecisi, sabık yeniçeri kâtibi, sabık masraf-ı şehriyari, sabık gümrük emini (BOA, TS. MA.e. 158/39, 27 Ş. 1204) gibi görevlilerden seçilmişti. 18. yüzyılda paşa yeğenlerinin de nüzul emini oldukları dikkati çekmektedir. Nitekim eski Sadrazam Hamza Paşa'nın yeğeni, Yeğen Mehmed Ağa Acem seferinde Bağdat'ın zahiresi için

⁴ Örneğin Kayseri a'yânlarından Zennecizâde Mehmed Ağa, 1768-1774 senelerinde vuku bulan Osmanlı-Rus savaşında nüzul emini olarak Hacıoğlu Pazarı'nda görevlendirilmiş ve kendisine dergâh-ı muallâ unvanı verilmişti. Ancak savaş esnasında vefat edince malları müsâdere edilmişti. Bkz. (Karasu, 2014, s. 97). Muhallefâtı için bkz. (Mert, 1998, s. 323-334).

Diyarbakır'da zahire tedarikinden sorumlu tutulmuştu⁵. Nüzul emini görev sonunda yine zahire tedarikiyle ilgilendikleri gibi üst düzey bir görüşmeye de gönderilebiliyorlardı. 1789 senesinde Feldmareşal Potemkin'le görüşmeye giden İsmail Nüzul Emini Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşlarından el-Hâc Ebubekir Ağa buna bir örnektir (BOA, HAT. 227/12611, 5 Ra. 1204; HAT. 144/6065, 24 Ra. 1204).

Devlet savaş kararı verdiğinde ifade edilen görevlilerden birini nüzul emini olarak zahire temini ve dağıtımını için görevlendirir, zahire mubayaası ile ilgili emirleri kadılar başta olmak üzere diğer idarecilere ve bu işe mükellef olan mübâşirlere gönderirdi. Zahirenin menzillerde stoklandığı haberi İstanbul'a gelir gelmez nüzul emininin zahirenin kalitesi ve miktarı hakkında araştırma yapması istenirdi. Nüzul emini askerin tayinatı için stoklanacak zahirenin kaliteli olmasına özen gösterir ve zahirenin ambarlarda biriktirilmesini sağlardı. Diğer taraftan nüzul emini gittiği menzilde eğer zahire mübâşiri bulunmaz ise ambarlarda bulunan zahireyi bölge idarecileri ile birlikte açar ve buradaki undan ekmek yaptırırdı. Zahire miktarı da burada kontrol edilir ve menzilde bulunması gerekenden daha az zahire varsa bunu merkeze bildirirdi. Nüzul emini emredilen miktarda zahirenin menzillerde hazır edilmesi için mübâşire eğer mübâşir yoksa kadı, a'yân ve ahaliye uyarılarda bulunurdu (BOA, C.AS. 465/19387, 17 N. 1150).

Nüzul emini çerçevesi çizildiği şekliyle genellikle şu görevleri yerine getirdi: Askerin tayinatını tevzi' etmek (Gökpınar, 2013, s. 214), askere dağıtıldıktan sonra menzilde kalan zahireyi mübâşirlerle birlikte ordunun konaklayacağı diğer menzillere götürüp kiralanan ambar ve mahzenlere koymak, kira ücretini ödemek (Sevinç, 2010, s. 194), tedarik edilen zahireyi teslim almak ve ambarda muhafaza edilmesini sağlamak⁶ (BOA, A.DVNSMHHM.d. 136/363/1547, Evâhir-i Ş. 1143), iaşenin yeterli gelmeyeceği düşünülen menzillere farklı menzillerden zahire sevkiyatı yaptırmak (Gökpınar, 2013, s. 222), iaşenin yeterli olmadığı zamanlarda piyasa fiyatından gıda maddeleri satın almak (Polat, 2011, s. 164; Kılıç, 2014, s. 97), zahire sahiplerine zahire bedelini hazineden kendisine verilen parayla ödemek (Sevinç, 2010, s. 197), zahireyi teslim aldığı anda tezkire vermek (Güçer, 1964, s. 95; Polat, 2020, s. 147), her menzilde fırın

⁵ Yeğen Mehmed Ağa'nın ailesi onun nüzul emini olmasını istememiş olmalıydı. Öyle ki bu görev uzun yollar, yılları ve iaşenin tertibinde yaşanacak sıkıntıları beraberinde getiriyor, savaşın akıbeti onların kazanımlarını değiştirebiliyordu. Paşa yeğeni bu göreve getirilmesine rağmen İstanbul'da eşi Hafize ve iki evladı kalmıştı. Sefer bitmiş olmasına ve Diyarbakır ahalsinin zahireleri bedel olarak alınmasına rağmen üç yıldan beri İstanbul'a dönememişti. Eşi ve çocuklarına bakacak kimseleri olmaması onların sefalet içinde kalmalarına neden olmuştu. Bu yüzden Hafize Hatun'un eşinin İstanbul'a gelmesini dilediği arzuhalisi devlet tarafından kabul edilmiş, zahire bedellerinin toplanıp hazineye devredilmesi ve eğer orada bulunmasında bir fayda yoksa Mehmed Ağa'nın görevini damadı Seyyid İbrahim'e bırakıp İstanbul'a gelmesi aksi takdirde vazifesini tamamlayana kadar orada kalması emredilmişti. Bkz. (BOA, AE. SABH. I. 324/22107, 9 L. 1193).

⁶ Ambarlardaki zahireler genel itibari ile askerin ihtiyacına ayrılmakla beraber depolanan zahire her zaman askere verilmeyebiliyordu. Zira Sofya'da Kuru Çeşme'deki han içinde 1.500 kile un askere ekmek yapımı için bekletilmiş olmasına rağmen askere verilmesi uygun bulunmamıştı. Devlet, bu miktar unun buradaki yetim, dul kadın ve diğer ihtiyaç sahiplerine dağılmasını, dağıtımını yapılan unun defterinin tutularak ordu-yı hümâyûna gönderilmesi emretmişti. Bkz. (İşbilir, 1996, s. 36; BOA, AE. SMST. II. 12/1189, 15 Z. 1107).

hazırlanmasını ve fırıncılardan kuvvetli kefiller olarak fırın mühimmatının vaktiyle alınıp gerekli mahallere götürülmesini sağlamak⁷, ordunun ekme sıkıntısı çekmemesi için menzillere yedek ekme göndermek (Yıldız, 2006, s. 178-179), kale muhafazasında görevlendirilmiş askerin tayinatını tedarik ve tevzi' etmek (BOA, C.AS. 1204/53929, 11 Ra. 1192), ot, saman, odun gibi maddelerin ordunun konaklayacağı menzillere nakli için kullanılacak yük arabalarının tedarikini diğer bölge idarecileriyle yapmak (Yıldız, 2006, s. 182-183), menzile getirilen nakliye vasıtaları ile ilgilenmek⁸, ordu ile birlikte giden öküz arabalarının taşıdıkları gıda maddelerinin kötü hava şartlarından etkilenmemesi ve temiz kalması adına arabaların üzerini kilim ve keçe ile örtülmesini sağlamak (Yıldız, 2006, s. 183-184), zahirenin ölçümünün güvenilir bir şekilde yapılması için İstanbul'dan damgalı, ölçüye uygun kile göndermek (Gökpınar, 2013, s. 261), çuval temin etmek⁹.

Sıralanan görevleri eminlerin tek başına yerine getirmeleri pek mümkün değildi. Nitekim 1695 Osmanlı-Rus Harbi'nde zahire tedariki için bir nüzul emini tayin edilmiş ve Edirne'den Belgrad'a kadar bütün idarecilere yeni nüzul emini haberdar edilmişti. Nüzul emini ordunun konaklayacağı menziller haricinde Tuna Nehri Havzası'ndan Belgrad'a gönderilecek zahire tedariki ile de sorumlu tutulmuştu. Ancak bu kadar geniş sahada eminlik yapmak, zahire tedarikinin her safhasının defterini tutmak ve bu süreçte karşılaşılabilecek muhtemel sorunlarla baş etmek hayli zor görünüyordu. Nüzul emini bu sorunlarla baş edememiş olmalı ki yerine yeni bir nüzul emini görevlendirilerek kendisi bir nevi dinlenmeye alınmıştı. Ancak azledilmeden önce nüzul emini muhafaza altında tuttuğu zahire miktarının, iaşe için harcadığı meblağın ve zimmetinde bulunan paranın hesabını vermek zorundaydı. Bölgeye yeni emin gelinceye kadar yerine bir vekil tayin edilmesi de gerekliydi (Sevinç, 2010, s. 195-196). Orduda görev yapan nüzul emininin yanı sıra pek çok kalede ve menzilde nüzul emini vekilleri bulunmaktaydı. Herhangi bir şekilde yerinde bulunmayan nüzul emini vekilinin yerine yine nüzul emini "mu'temed" bir adamını görevlendirebiliyordu¹⁰. Bundan başka zahire hesaplarının tutulması için yanlarında güvenilir bir kâtip bulunmaktaydı. Nitekim seferlerde toplanan askere menzillerde konaklayacakları gün sayısına göre nüzul emini tarafından tahsisatlar ayrılmaktaydı (Gökpınar, 2013, s. 320). Bu tahsisatlara göre nüzul emini arpa, un, saman, odun ve ot gibi ürünlerin dağıtımını yapmaktaydı. Tayinatların ne zaman, nerede, ne kadar verildiği ve arta kalan zahirenin miktarını kâtip kayıt altına almaktaydı. Bu şekilde nüzul emininin mal kaçırıp kaçırmadığı denetlenmiş olmaktadır. Her menzilde verilen

⁷ 1732 Osmanlı-Safevi savaşında yeniçeri, cebeci, topçu ve top arabacılarına verilmek üzere ekmeğin hazırlanması için geçen senelere kıyasen 70 adet ekmeği fırının tertip edilerek her birine 200 kuruş mühimmat, 100 kuruş pişirme ücreti verilmesi ve fırıncıların başına bir ekmeği başının tayin edilmesi nüzul emininin istenilmişti. Bkz. (BOA, C. AS. 70/3296, 18 Z. 1142; Gökpınar, 2014, s. 281).

⁸ 1696 senesinde Avusturya savaşında her menzil için 60'ar öküz arabası kiralanmış ve nüzul eminine teslim edilmişti. Arabalara kira bedeli olarak 10'ar para ödenmişti. Bkz. (Sevinç, 2010, s. 150).

⁹ 1695 Avusturya seferinde meşale mühimmatı için çuval temin edilmişti. Bkz. (Sevinç, 2010, s. 114-115). 1715 senesinde top şenliğinde kullanılmak üzere zahire çuvallarından eski olanlarından 15 çift verilmesi nüzul emini vekilinden istenmişti. Bkz. (BOA, İE. SM. 28/2992, 18 B. 1127).

¹⁰ Tutrakan nüzul emini vekilinin firar etmesi nedeniyle yerine yeni bir vekilin atanması görevi Silistre nüzul eminine havale edilmişti. Bkz. (BOA, C.AS. 860/36836, 19 Za. 1185).

tainatın titiz bir şekilde kaydının yapılması önemli bir husus olmakla birlikte 1716 seferinde nüzul emini tarafından atanan bir ambar emininin gelir ve giderleri tek elden hazırlaması emredilmişti (Gökpınar, 2013, s. 214-215).

Nüzul emine tedarik edilen zahirenin bedelinin ödenmesi, nakledilmesi ve ekmek pişirme ücretleri gibi harcamalar için merkezden (Gökpınar, 2013, s. 284, 313) ve taşradan para verilmekteydi¹¹. Ödemelerden sonra kendilerinde bir miktar para kalırsa bu parayı başka bir ihtiyaca harcamaları istenebiliyordu (Gökpınar, 2013, s. 315). Tayinatlar için yeterli para kalmadığında vezirin kefilliği ile para temin edebildikleri gibi (BOA, C. AS. 722/30252, 28 C. 1185) ekmekçilere ve kasaplara borçlanabiliyorlardı (BOA, AE. SMST. III. 165/12951, 1 Ra. 1187). Bazı zamanlarda kendi paralarıyla da tayinat aldıkları ve dağıttıkları oluyordu¹². Nüzul emine tayinatın dağıtılması sırasında bazı sıkıntılar yaşayabiliyordu. Örneğin kale görevlileri ve paşalar fazla tayinat almak isteyebiliyorlardı. Uzun zamandır yaşanan bu sorun *"her seferde ta'yinât ve zahire gavgaları ve askeriyenin ağa ve paşa ve defterdarlar üzerine hücumları olagelmıştır."* (BOA, TS.MA.e. 707/19, 8 Za.1187) denilerek açıkça ifade edilmişti. Zira 1790 senesinde nüzul emini sabık Sipahiler Ağası Mustafa, Tutrakan muhafazasında görevli askerlerin ekmek tedariki ile görevlendirilmiş ancak burada bulunanların et ve arpa istemeleri yüzünden sıkıntı yaşamıştı (BOA, AE. SSLM. III. 390/22573, 6 C. 1204). Nüzul emine de görevlerini ifa ederken tayinat alıyorlardı. Örneğin; Boğdan hududunda 1769 senesinde nüzul emini olarak görevlendirilen Dergâh-ı Âli Gediklilerinden Abdülkadir Ağa'nın tayinatı Bender defterdarının tayinatına kıyasen verilmişti ve şu şekildeydi: Günlük 40 çift ekmek, 10 vukiyye et, 5 vukiyye pirinç, 8 kile arpa, 1 araba yulaf ve 1 çeki odun. Bu zahirenin ücretini de yine kendisinde olan paradan vermesi emredilmişti (BOA, C.AS. 425/17644, 29 Ca. 1183).

Nüzul emine görevden uzaklaştırılmalarının da çeşitli nedenleri bulunmaktaydı. Birincisi işlerini layıkıyla yapmamları azledilmeleri için en önemli nedendi. Örneğin 1769 senesinde Defterdar Hafız İbrahim Efendi, kendisinin zahire mubayaasında canla başla çalıştığını ancak bu hususta görevlendirilen nüzul ve ambar emininin görevlerini yerine getirmediğini bildirmişti (BOA, TS.MA.e. 695/26, 17 B. 1183). Nüzul emine görevi kötüye kullanmasıyla ilgili bir olay 1777 senesinde yaşandı. Bu senede Bucak Muhafızı Vezir Abdullah Paşa'nın maiyetine katılacak askerin tayinatına verilmek üzere Eflak'tan temin edilen 8.000 koyunun İsmail iskelesinde Nüzul Emine Küçük Zaim Mehmed'e teslim edilmesi emredilmişti. Ancak Küçük Zaim koyunları getiren voyvodanın adamına *"dört bin res'i ayin kabul ederim ve kusur kalan dört bin res'in bedelleri olarak bana akçesini virin deyu"* teklif etti. Bu durum Küçük Zaim'in soruşturulmasını gerektirdi, emine bir suiistimali varsa cezası *"hakkından gelinmek"* olacaktı. Küçük Zaim şimdilik araştırmanın sonucunu beklemek

¹¹ Örneğin 1727 senesinde Tebriz üzerinden İsfahan seferine memur askerin zahire bedellerinin ödenmesi için Nüzul Emine İbrahim'e Hazine-i Âmire'den 25.000, Revan hazinesinden 25.000 kuruş toplam 50.000 kuruş verilmişti. Bkz. (BOA, AE.SAMD. III. 215/20833, 6 N. 1139).

¹² Vezir Receb Paşa'nın yanında Nüzul Emine Vekili Mehmed Yazıcı, Paşa'nın emri ile kendi malından 8.250 çift ekmek satın alarak askere dağıtmıştı. Daha sonra Mehmed Yazıcı'nın evlatları bu miktarın kendilerine verilmesi talebinde bulunmuşlardı. Defterdar Vekili Abdi Ağa arz sahiplerine 100 kuruşun verilebileceğini bildirmişti. Bkz. (BOA, İE. ML. 88/8298, 19 C. 1130).

üzere Tulçı kalesine kalebend edilmişti¹³ (BOA, C.AS. 1148/51041, Evâhir-i Za. 1191). Anlaşılan o ki nüzul eminlerinin devleti zarara sokmalarının cezası “*pençe-i tahrîbata*” uğrayıp “*bila-aman katl*” ledilmektir (BOA, AE.SAMD.III. 215/20833, 6 N. 1139). Ancak her azledilmenin sonunda bu cezanın verilmediği de anlaşılmaktadır. Örneğin görevden kaçan nüzul emininin yerine kimin nüzul emini olarak atanması gerektiği padişaha tavsiye edilirken firari durumunda bulunan emin yakalandığında ceza mı yoksa başka bir görev mi verileceği sorulmaktaydı. Ancak emininin yakalanmamış olması hakkında verilecek kararın öğrenilememesine neden oldu (BOA, HAT. 14/578, 29. Z 1203).

Nüzul emini herhangi bir suç unsuru olmadan azillerini kendileri isteyebiliyorlardı. Görev sahaları içinde tayinat verilecek bir askerin olmaması veyahut başka bir işle daha meşgul olmaları azledilmeleri için bir gerekçe oluşturuyordu. Örneğin; Kaymakam Mütevellisi Hacı Hafız, Plevne kazasında Ada-yı Kebir kalesinde nüzul emini olarak görev yapıyordu. Bu görevden alınsa da yerine görevlendirilen eminin gelmemesi bir süre daha burada kalmasına neden olmuştu. Bunun üzerine ahali ve oğlu, Hacı Hafız’ın nüzul emini olduğundan ayrılarak kazaya dönmesi için devlete mahzar göndermişlerdi (BOA, AE.SABH.I. 94/6442, 6 N. 1203). Yine Anapa ve Soğucak kalelerinin Bina ve Nüzul Emini Abdullah Ağa her iki görevin aynı anda yapılmasının zor olmasından bahisle nüzul emini olduğundan ayrılmak istemiş ve yerine başka bir nüzul eminin tayin edilmesini dilemişti (BOA, AE.SABH. I. 278/18662, 24 Ra. 1202). Nüzul emini olduğunun pek tercih edilen bir görev olmadığı açıktır. Zira bu göreve getirilenlerden bazıları başka görevleri işaret ederek nüzul emini olduğundan “*halas*” olabiliyorlardı. Ama bu görevden önce daha iyi bir mevkide yer alan biri için bu yorucu görev elbette pek kabul edilmek istenmezdi. Böyle bir durum daha önce Gümrük Emini Süleyman’ın, İsmail’e nüzul emini olarak görevlendirilmesi üzerine yaşanmıştı. Kendisi gümrük emini iken bu göreve getirildiğini, ancak hem gümrük eminiliği hem de nüzul eminiliği sırasında hesapların iyi görülemediği üzerine borçlandırıldığını, üstelik ordu veya İstanbul’da şanına yakışır bir göreve getirilmek istediğini ifade etmişti (BOA, TS.MA.e. 158/39, 27 Ş.1204).

2. NÜZUL EMİNİ AHMED AĞA

Ahmed Ağa, Rusya’nın 30 Mart 1736 tarihinde Azak’ı işgal ederek başlattığı, Osmanlı Devleti’nin ise 16 Haziran 1736’da karşılık verdiği savaşta (Karagöz, 2008, s. 27-28) Tuna ve civarından tedarik edilen zahirenin askere dağıtılmasında nüzul emini olarak görevlendirildi (BOA, AE. SMHD. I. 33/1966, 13. C. 1149). Bu görevi sırasında Ahmed Ağa, İsakçı’da büyük köprüünün yapılmasına nezaret etmiş (BOA, C. AS. 979/42695, gurre-i R. 1149), 1737 senesinin Şubat ayında da köprü için gerekli kerestelerin İsakçı ve Yergöğü’nden tedarik edilebileceğini devlete bildirmişti (BOA, C.AS. 687/28838, 17 L. 1149). Buradaki memuriyetinde kendisine günlük 40 çift ekmek, 12 kıyye et, 12 kile arpa, 3 kantar saman, 1 çeki odun; nüzul emini olduğunda ise 100 çift ekmek, 21 kıyye et, 20 kile arpa verilmişti. Her iki görevinde yer alan tayinat

¹³ Devletin koyunları bedel olarak topladığı da oluyordu. Böyle durumlar genellikle verginin alınacağı bölgeye uzak yerlerde gerçekleştiriliyordu. Bkz. (İşbilir, 1996, s. 47).

miktarının değişkenlik göstermesinin en önemli nedeni maiyetinde bulunan kapı halkının sayısı olsa gerektir. Burada yer alan miktarlar ondan sonra tayin edilen nüzul eminleri tarafından da talep edilmişti (BOA, C. AS. 979/42695, 4 L. 1150).

Bu sefer sırasında Ahmed Ağa'nın mubayaa edilen zahireyi; sadrazam dairesine, yeniçerilere, cebeci, topçu ve top arabacılarına, miri leventlere ve ahali-i divana tayinat olarak vermesi gerekiyordu (BOA, D.MKF.d. 29277, s. 3-4, 23. Ca. 1149). Ancak eminin en büyük sıkıntısı istenilen miktarda zahirenin menzillerde hazır edilmemesi olmuştu. Nitekim Silistre mütesellimi, kadısı ve zahirenin tedarik edildiği diğer kazaların kadılarına hitaben yazılan 21 Şubat 1737 tarihli emirde zahirenin tamamen mubayaa edilmediği ve hemen bu işin halledilerek nüzul eminine teslim edilmesi istenmekteydi (BOA, C. AS. 540/22623, 20 L. 1149).

Ahmed Ağa bu zorlu görevin sonuna getiremedi ve kuvvetle muhtemel Nisan 1737 tarihinde Babadağ'ında vefat etti¹⁴. Vefatıyla beraber hem Babadağ'ında hem de İstanbul'da bulunan malları müsâdereye konu oldu. Müsâdere usulü, Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinden itibaren devlet malını zimmetine geçirenler ve isyan edenler hakkında uyguladığı bir ceza yöntemi idi. 17. yüzyılın başlarından itibaren (Öğün, 2006, s. 67) devletin düzensiz bir geliri hâline gelen müsâderenin (Cezar, 1977, s. 49-50) kapsamı bu yüzyıldan itibaren devlet görevleri neticesinde servet edinenler ve zengin olanları içine alacak şekilde genişledi (Telci, 2007, s. 147). İstanbul'un zenginleri arasında gösterebileceğimiz bu eminin mallarının müsâdere gerekçesi "*Babadağı meşatında iken âzım-i dâr-ı bekâ olan Nüzul Emmini el-Hâc Ahmed Ağa'nın cânib-i mirîye olan düyûn-ı kesiresi için muhalledfâtı taraf-ı mirîden kabz olunmak ferman buyrulmuş*"¹⁵ (BOA, D.BŞM.MHF.d. 12480, s. 11) şeklinde ifade edildi. Öyle ki Ahmed Ağa'nın sefer sırasında zimmetine geçen meblağ 1.630 kese¹⁶ akçeydi. Bu miktarın 500 kesesini arpa tayinatı için harcamıştı. Başka mübâşirlerin mubayaa ettiği tahminen 500 kese akçeye varan zahireyi almıştı. Vefatından sonra elinde kalan paralar ile satılan eşyalarından 374 kese akçe ordu hazinesine devredilmişti. Bu hesaplardan sonra Ahmed Ağa'nın devlete olan borcu 756 kese olarak hesaplanmıştı. Borcuna karşılık bütün mal varlığının müsâdere edilmesi gereken Ahmed Ağa'nın ise akar ve emlakinden hariç 650 kese nakit ve 961 kese farklı kişilerden alacağı bulunuyordu. Ağa'nın sadece alacakları bile devlete olan borcunu ödeyebilirdi. Ancak "*öteden beru mirî ile muamelât-ı külliyesi olduğuna binaen*" bütün serveti müsâdere edilmiş, serveti çeşitli askerî kesimin mevaciblerini ödemek için Hazine-i Âmire ve ordu hazinesine alınmıştı. Ayrıca muhalledfâtındaki ham bakır, kalay ve 651 kantar kurşunun Cebahâne-i Âmire'ye gönderilmesi, sahip olduğu kalyonların devlet adına zapt edilmesi emredilmişti (BOA,

¹⁴ Tespit edildiği kadarıyla muhalledfât kaydının tutulduğu en erken defterin tarihi 24 Z. 1149 (25 Nisan 1737)'dir. Bkz. (BOA, D.BŞM.MHF.d. 12478, s. 6-9). Bir diğer muhalledfât kaydı 1 M. 1150 (1 Mayıs 1737) tarihidir. Bkz. (BOA, D.BŞM.MHF.d., 12480, s. 11-12).

¹⁵ Arşiv tarama sisteminde yer alan bu defterde muhalledfât sahibinin Lütfi Ağa olduğu ifade ediliyorsa da nüzul emininin adı Lütfi değil Ahmed'dir. Bkz. Adı geçen defter.

¹⁶ Para konulan torbaya verilen isim olan kesenin içinde bulunan para miktarı Ahmed Ağa'nın yaşadığı yüzyılda 50.000 akçeydi. Bkz. (Çakır, 2019, s. 42-43).

C.ML. 170/7190, 12 M. 1150). Dağıttığı borçlardan bir kısmı ise zahire temininde kullanılmıştı¹⁷.

Ahmed Ağa'nın sefere giderken yanına aldığı malları Ordu Kadısı el-Hâc Abdullah tarafından Babadağı'nda kaydedildi. Burada tutulan defterde 207 kalem mal kaydı bulunmaktadır. Toplam ederi 697.643 akçe olan terekenin kayıt masrafları 24.416 akçedir. Geriye kalan 673.227 akçenin 66.180 akçesi sefere giderken yanında götürdüğü beygir ve atların İsakçı'da satılmasından doğan miktardır¹⁸. İstanbul'da müsâdereye konu olan şahsi eşyaları ise 856 kalemden oluşmakta olup değeri 1.491.052 akçedir. Bu miktar Bâb-ı Hümâyûn Hazinesi'ne alınmıştır. Bunun haricinde de bazı eşyalarının seçilerek Enderun Hazinesi'ne gönderildiği bilgisi yer almaktadır¹⁹. Ahmed Ağa'nın tespit edildiği kadarıyla Hazine-i Âmire'ye teslim edilen serveti şu şekildedir: 1737 senesinde 3 yük²⁰ 9.179,5 zolata-yı cedid (BOA, D.BŞM.MHF. 29/87, 28 C. 1150), 1738 senesinde 8.100 zolata-yı cedid (BOA, D.BŞM. MHF. 29/50, 6 R. 1150) ve 7.477 zolata-yı cedid (BOA, D.BŞM.MHF. 29/48, 1 R. 1150).

3. AHMED AĞA'NIN MUHALLEFÂTINDAN ELDE EDİLEN SONUÇLAR

Ahmed Ağa'nın sosyal, siyasî, iktisadî hayatını gözler önüne serecek toplu bir mal cetveli bulunmamaktadır. Seferde yanında bulunanlar ile İstanbul'daki evinin eşyaları farklı farklı defterlerde tutulmuştur. Emlaki hakkında bilgiye müzayede sonrası tutulan pusulalardan ulaşılmaktadır. Pusulaların varlığı ise alıcıların emlakın değerini tek elden vermemiş olmalarıyla yani taksitle ödemiş olmalarıyla ilgilidir. O hâlde müzayede esnasında mülkünün değerini hemen birileri ödemişse bilinenin dışında da emlaki olabilir²¹. Ayrıca Ahmed Ağa'nın önemli bir sermayeye sahip olduğu bilgisini ortaya koyan zimmet defteri ayrıntılı bir şekilde tutulmuştur (BOA, D.BŞM.ZMT.d. 13781, s. 2-6, tarihsiz).

Ahmed Ağa'yı yakından tanımaya fırsat veren ilk defter Babadağı'nda tutulandır ve bir nüzul emini sefere giderken yanında neler götürür sorusuna bu defterde yer alan eşyalar cevap vermektedir. Öncelikle sahip olduğu eşyaları taşıması için çok sayıda beygir ve ata ihtiyaç duymuştur. Nitekim Ahmed Ağa sefere giderken yanında kır, yağız, doru, kulaksız gibi tanıtılan on dört adet beygir, binek olarak da biri Mısır atı olmak üzere iki adet at götürmüştü. Bu hayvanlardan sefer sırasında toplanan zahirenin taşınmasında da faydalanmış olabilir. Binek hayvanlarında kullandığı rikab,

¹⁷ Ahmed Ağa vefat ettiğinde yanında bulunan evrakların içinde Servili Hüseyin adındaki bir kişiye 7.692 kuruş verdiği ve karşılığında senet aldığı tespit edilmişti. Bu miktarın tahsili için bir mübâşir görevlendirilmiş ve tahsil olunan meblağ ile Silistre ve havalisinden zahire satın alınması istenilmişti. Bkz. (BOA, C. ML. 618/25482, 7 Z. 1150).

¹⁸ Babadağı'ndaki eşyaları için bkz. (BOA, D.BŞM.MHF.d. 12480, s. 11-12).

¹⁹ İstanbul'daki mal varlığı için bkz. (BOA, KK.d. 2445, s. 2-5, 28 S. 1150).

²⁰ Sabit bir değeri olmayan ağırlık ölçüsü olan yük; mali anlamda 100.000 akçe değerindeki paraya tekabül etmektedir. Bkz. (İşbilir, 2013, s. 46-48).

²¹ Böyle bir durum 1790 senesinde idam edilerek malları müsâdere edilen Eflak Voyvodası Nikola Mavroyani için de geçerli olmuştu. Nitekim kendisinin kapsamlı bir mal varlığı cetveli olmadığından Mavroyani'nin hayatı satılan malların borç pusulaları değerlendirilerek ortaya konulmuştur. Bkz. (Neumann, 2009, s. 28, 30).

rahat ve eğer takımlarını genellikle gümüş olarak tercih etmiş, bu tercihinin tüfekte de göstermişti. Nitekim sahip olduğu beş tüfekten üçü gümüştü. Yine silah olarak yanında piştovu varsa da simli gaddare ile bıçağını da yanına almıştı. Ayrıca mühimmatını koymak için omzuna astığı palaskası da sırmalıydı. Kendisi bir devlet görevlisi olması hasebiyle diğerlerinden ayrılmak için yanındaki dört kavuktan birini kullanmakta ve statü göstergesi olarak yanında taşıdığı 141.390 akçe değerindeki kürklerinden birini giymekteydi. Bunlar; turuncu sof kaplı samur parçası, eski şali yemeni karsak, nefti çuka kaplı nafe kontoş, gemesud kaplı karsak biniş, kırmızı şali kaplı kakum, sarı şali kaplı kakum, nefti çuka kaplı sincap gibi türlerdeydi ve bunların içinde en değerlisi 61.000 akçe ile turuncu olandı. Gözlük kullanan Ahmed Ağa zincirli altın saatini, bir dürbününü ve incili, Felemenk türlerindeki tespihlerini yanında taşıyordu. Akşam karanlığında yaldızlı fenerini kullanıyordu. Yanında çok sayıda terlik, mest ve çizme bulunduran ağa kişisel bakımı için berber taşı takımını da sefere götürmüştü. Dışarıdaki süslü görüntüsünü öz yaşamı için söylemek zor. Nitekim iki yorgan, köhne bir kilim, altı yastık, iki adet şilte, bir hasır onu bu seferde ikame etmişti. Ancak yemeklerinde veyahut içeceklerinde kullanmak üzere bir miktar karanfil, tarçın, şeker, sakız ve kakulesi bulunuyordu. Muhtemelen bu yolculuk esnasında yemek ve içeceklerini hazırlayan ve diğer hizmetlerini gören hizmetlisi Rus kölesinden başkası değildi.

Seferdeki nüzul eminine nazaran İstanbullu Ahmed Ağa daha bilindik bir simadır. Nitekim Ahmed Ağa'nın İstanbul'un önemli sayfiye yerlerinden biri olan Fener'de (Başkan, <https://core.ac.uk/reader/38305903>, s. 13. Erişim Tarihi: 06.04.2021) Subaşı Mahallesi'nde Petro Kapısı yakınında bir yalısı²² bulunmaktaydı. Muhtemelen burada yaşayan Ağa'nın yalısı Bayburt, Bağdat kilimleriyle, Acem kaliçesi haricinde yedi adet kaliçeyle serili şekilde üç katlıydı. En üst ve orta katta üçer, alt katta bir oda ile bir mutfak bulunuyordu. Kırk bir mak'ad ile döşeli bu ev nerde kullanıldığı belli olmayan iki, yedi pencere ve üç kapı perdesiyle kapatılmıştı. Seferde gümüş kullanılan eşyalara nazaran buradakiler gayet sade bir görünüme sahipti. Sadece gülabdan, buhurdan, şamdan, ibrik, mikraz, tas, rikab, kılıç, fincan zarfı ve saatte gümüş kullanılmıştı. Kitap ediniminin önemli olduğu bir dönemde (Neumann, 2005, s. 67) evinde 26 cilt kitap bulunuyordu. Bu kitaplar içinde Selimnâme, Süleymannâme gibi kitapların yanı sıra Yusuf ile Züleyha adında edebî eserler de vardı. Sefere ise Kur'an-ı Kerim götürmüştü. Yalısında sefere götürmediği mühür, dürbün, küre ve çelenk bulunmaktaydı. Dürbün ve küreyi başka bir yolculuk esnasında kullanmış olduğunu düşünmekle beraber çelenk bir zaferin nişanesi olarak kendisine verilmiş olmalıydı. Dikkati çeken giyim eşyalarına bakıldığında 33 parçadan oluşan kürkleri ilk sırada yer almakta olup 166.625 akçe ederindeydi ve bunun 22.445 akçesi eski kürklere aitti. Sefere eski kürkleri götürmeyi tercih etmemişti. Ayrıca evinde bulunan binit takımları demir, piriç ağırlıktayken sefere götürdükleri daha değerliydi ancak Fransız, İran, Cezayir, Küçük

²² Ev, avlusu ve içinde bulunan müstemilatıyla 2.560 kuruşa Halil Efendi'ye satıldı. Bkz. (BOA, C. ML. 470/19164, 26 R. 1150). 18. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da yalıda yaşayanlar zengin olup bu yüzyılın ikinci yarısında 1.000 kuruş ve daha fazla ederi bulunan bir ev zenginlerin sahip olabileceği özelliklere sahipti. Bkz. (Bozkurt, 2011, s. 242-243).

Ali, şeyhane gibi türlerde yirmi altı tüfek, bir piştov, bir gümüş kılıç ve iki gümüş raht evin bir köşesinde durmaktaydı. Mutfak eşyaları çok azdı ve muhtemelen evâni-i nühâs olarak toplu gösterilenler bu odaya aitti. Kullanmış ve karışık evâni-i nühâs ve diğer eşyaların hepsi Bâb-ı Hümâyûn Hazinesi'ne, yeni olan evâni-i nühâs Enderun Hazinesi'ne alınmıştı.

Bu defterlerde ortaya çıkan sonuçlar 18. yüzyıl İstanbul'unda yaşayan bir zengin için yine bu yüzyıldaki değişimlerden ne kadar etkilendiğini göstermesi açısından önemlidir. Zira evinin önemli özelliklerinden biri hatayî türündeki kumaşlara ev sahipliği yapmasıdır. Hatayî kumaş evde sade, telli, elvan, Sakızkâri, Halep, sandal gibi türlerde bulunmaktaydı ve toplam ederi 146.846 akçeydi²³. Ayrıca kumaş kârhanesinde bulunan 21 parça kumaşı da Enderun hazinesine alınmış bunun 14'ünü hatayîler oluşturmuştu (BOA, D.BŞM.MHF.d. 13582, s. 22). Ahmed Ağa'nın muhalledâtında bu türden kumaşların bolluğu hatayî, taraklı atlas ve germesud kumaşların dokunduğu (BOA, AE. SMHD. I. 1941/15162, 11 S. 1152) çuka kârhanesinde nazır olmasıyla ilişkilendirilebilir²⁴. El-hâc Ahmed Ağa kuvvetle muhtemel 1729-1733 yılları arasında bir ya da birkaç sene çuka kârhanesinde görev aldı. Nitekim bu kârhanenin emini olarak 11 Eylül 1729 senesinde el-Hâc Ahmed Ağa'nın adı zikredilmiştir²⁵ (BOA, C. İKTS. 26/1290, 17 S. 1142). Ancak bizim elimizde bulunan borç kaydında emin olarak değil nazır olarak kaydedilmiştir. Ne zaman nazırlığı bıraktığı bilinmezliğini korumakla beraber ondan sonra kuvvetle muhtemel kârhane nazırlığı Ali adlı birine verilmiştir²⁶. Ahmed Ağa'nın nazırlığı ile ilgili detaylı bilgiler bulunmasa da fabrikanın kuruluşuna müteakip işletmede çıkan sorunlar üzerine

²³ Bu toplamın 1.670 akçesi farklı eşyalara aittir.

²⁴ Hatayî kârhanesinde çalışan bir ustabaşı arzuhalinde; kendilerinin günlük 60 sağ akçe ulufe aldıklarını, kârhanede bulunan telli hatayînin her zirâsından 2, sade hatayînin her zirâsından 1'er para aidatlarının olduğunu, maaş ve aidatların emin tarafından ödendiğini ancak zikrolunan ödemelerin yapılmadığını bildirmişti. Bkz. (BOA, KK.d. 706, s. 21/1). Bu bilgiye göre hatayî kârhanesinde görev yapanlara aidat olarak bu kumaşlardan bir miktar bedel verildiği anlaşılmakla beraber, kârhaneden bedel yerine aynı ödeme yapılmış mıydı? Ahmed Ağa'nın muhalledâtında yer alan bu kumaşlar aynı olarak aldığı mı oluşturuyordu? sorularını akla getirmektedir. Eğer cevap olabilirse terekede yer alan pek çok sayıdaki kumaşın varlığını buna bağlayabiliriz. Eğer öyle değilse nazırlığı dolayısıyla devletin himayesine mahzar olarak elde ettiği ürünlerin bir kısmını kendi malikânesinde tutmakta olduğunu dile getirebiliriz.

²⁵ Yine de bu bilgiye ihtiyatlı yaklaşılması gerekmektedir. Nitekim Ahmed Ağa'nın aynı dönemlerde hatayî kârhanesinin işletmesini devralan Eminzâde el-Hâc Ahmed Ağa ile karıştırılma olasılığı yüksektir. Ele aldığımız belgedeki imzada Ahmed Ağa kullanılmış olup Eminzâde ismine yer verilmemiştir. Yine Bursa kadısına ipek mubayaası ile ilgili gönderilen emirlerden ilkinde Eminzâde el-Hâc Ahmed Ağa ismi açıkça yazılmışken (Bkz. BOA, KK.d. 706, s. 48/1, 25 Ra. 1139) 29...1142 tarihinde aynı konu ile ilgili bir hükümde sadece el-Hâc Ahmed Ağa ile yetinilmiştir. Bkz (BOA, KK, 706, s. 49 (29... 1142)). Diğer taraftan 1721 senesinde inşa edilen hatayî kârhanesinin eminliği vazifesi Vezir Ebubekir Paşa'dan sonra Mollacık Mehmed Ağa'ya ve daha sonra Eminzâde el-Hâc Ahmed Ağa'ya verildiği anlaşılmaktadır. Eminzâde Ahmed Ağa 1730 senesinde vefat etmiştir. Vezir Ebubekir Paşa ve Mollacık Mehmed Ağa için bkz. (BOA, KK.d. 706, s. 47-48, 23. Ca. 1137). Eminzâde Ahmed Ağa için bkz. (Tüfekçioğlu&Gündoğdu, 2017, s. 268).

²⁶ Bu bilgiyi Ali'nin 15 Temmuz 1733 tarihinde yapağı konusunda kendisine yardımcı olunması için gönderdiği arzuhaline cevap verilmesi dolayısıyla tespit edebildik. Bkz. (BOA, C. İKTS. 40/1994, 29 B. 1145).

devlet, nazır atayarak kârhanenin düzenli şekilde çalışmasını, üretilen kumaşların satılmasını ve elde edilen gelirin hazineye aktarılmasını uygun görmüştü²⁷. Ahmed Ağa da diğer nazır ve emirlere devlet tarafından vadeli ve faizsiz olarak verilen bir miktar sermayeyi (Genç, 2007b, s. 258) alarak bu işletmeyi çalıştırmaya devam etmiş, vefatına müteakip onun zamanında çuha kârhanesine teslim olunan ve Ağa'nın bazı kişilere dağıttığı hatayî kârhanesinin sermayesi 80.400 akçenin toplanması için Yusuf Ağa (BOA, AE. SMHD.I. 182/14151, 2 R. 1152) görevlendirilmişti²⁸. Yusuf Ağa 1729 senesinde çuka kârhanesinin çukacıbaşısıydı (BOA, C. İKTS. 40/1994, 29 B. 1145) ve sanıyoruz ki Ahmed Ağa ile de aynı zamanlarda çalışmıştı. Bu yüzden sermayenin tahsil edilme işi de ona devredilmişti.

Kumaşlarla ilgili ticarî hayatının canlı olduğunu düşündüğümüz Ahmed Ağa'nın evinde hatayî dışında 30.499 akçe ederinde Halep menşeli pek çok kumaş vardı. Halep'ten az olmak suretiyle Mısırî peşkir, lenger, makreme, yemeni ve abdest leğeni de bulunuyordu. Bunlara ilaveten evde 151 adet peştamal vardı. Peştamalleri de esnafa satmak içinde elinde bulunduruyor olabilirdi. Bunların kaynağı sanıyoruz ki Akdeniz'de yaptığı ticaretle alakalıydı. Nitekim kendisi bir tüccar kalyonunun tamamına (BOA, C.ML. 170/7190, 12 M. 1150), bir kalyonun da 3/2'lik hissesine sahipti. Kalyonların rotalarını Mısır (İskenderiye) ve İzmir-İstanbul oluşturuyordu²⁹. (BOA, D.BŞM.ZMT,d.13781, s. 3, tarihsiz).

Kazandığı sermayesini yatırdığı önemli bir alan da Biga mukataasıdır. Ne zaman hangi şartlarla mukataayı iltizama aldığı belli değilse de mukataanın iltizamında Ömer adında biriyle ortaktı. Mukataanın devlete verilmesi gereken senelik mal miktarı 3.141.786 akçeydi ve bir miktarı ödenen bu maldan kalan borç 3.880,5 akçe olarak hesaplanmıştı. Üstelik aynı mukataanın bir sene öncesinden kalan tuz malının da hesabı görülmüştü. Anlaşılan o ki Ahmed Ağa devletin iç borçlanma teşebbüslerinden birinde hayli kâr elde eden bir mültezimdi. Ahmed Ağa hem ticaret hem de mültezimliğinden sağladığı sermayeyi kuvvetle muhtemel murabâha³⁰ ile değerlendiriyordu. Zira hazineye alınan emlak geliri ve çeşitli eşyaları dışında İstanbul'da bazı kişilerden tahsil edilmesi gereken 177.469,5 kuruş alacağı

²⁷ Fabrikanın kuruluşunda kârhaneyi işleten Nişo devletten muhtelif zamanlarda borç almışsa da kendisine verilen parayı değerlendiremediği gibi verilen parayı da ödemişdir. Bkz. (Baş, 2018, s. 129-130).

²⁸ *"Der zimmet-i bazı kesân ber muceb-i temessükât der zaman-ı müteveffa el-Hâc Ahmed Ağa emin-i nüzul nazır-ı kârhâne-i akmişe in kadar meblağ an sermâye-i kârhâne-i meblağ-ı mezkûre an canib-i miri dade ve hâlâ meblağ-ı mezbûr be-ma'rîfet-i Yusuf Ağa tadrîcî tahsil ve teslim-i hazîne-i âmire telhis ve ba fermân-ı âlî fi 2 R sene 1152.* Bkz. (BOA, AE. SMHD.I. 182/14151, 2 R. 1152).

²⁹ Ahmed Ağa'nın hisse sahibi olduğu kalyonu içinde bulunan demir top, halat, sandal, sancaklar, barut ve diğer alet-edevat 8.050 kuruşa Mahmud kaptana satıldı. Bkz. (BOA, C. ML. 171/7223, 2 C. 1150).

³⁰ Murâbaha bir malın alım fiyatı üzerine konulan kar ile satılması anlamına gelir. Osmanlı Devleti, faizle para verenlere, kanunlarda belirlenmiş faiz şartı içeren borç mukavelesine ve aşırı karla satış yapmaya murâbaha, faizle para verenlere murâbahacı diyordu. İzinsiz çalışanlara ise tefeci tabirini kullanılıyordu. Bkz. (Dönmez, 2006, s. 148-152). 18. yüzyılda murâbaha hakkında detaylı bilgi için bkz. (Kaya, 2007).

bulunuyordu³¹. İstanbul'da kızı ve hazinedarının elinde bulunan senetlerden anlaşıldığı kadarıyla Fransa, İngiltere ve Dubrovnik tercümanları, Felemenk hazinedarı, duhan bazarganı, kasap emaneti, Fransız bazargan, duhancı emaneti, Aydın eski muhasılı Abdullah Paşa'nın kapı çukadarı, Dimetoka koru ağası, bal kapanı bazarganı, Defterdar el-Hâc İbrahim Efendi'nin şamdancısı, Dergâh-ı Âli Çavuşlarından Hacı Şaban Çavuş, çobanlar kethüdası, bayraktar, silahtar kâtabi, kadiasker muhasebecisi, Eflak eski voyvodası ve düşesi, Bolu Voyvodası Yusuf Ağa'nın sinebentçisi, kadının kefilliğinde kadı kethüdasına ve pek çok kişiye vadeli borç verdiği anlaşılmaktadır³². Ancak burada yer alanlardan bazıları iş ortaklarıdır. Örneğin; hisse sahibi olduğu kalyonun diğer hissedarının zimmetinde 2.000 kuruş vardı. Ayrıca borçlu listesinde tercümanların Ahmed Ağa'dan aldıkları borçlar dikkati çekmektedir. Beratlı tüccarın ortaya çıktığı bu dönemde ismi geçen yabancı devlet tercümanlarının müste'min tüccara sağlanan ayrıcalıklardan yararlanan beratlı tüccar olma ihtimali vardır. Eğer öyle ise nüzul emininin tercümanlarla iş ortaklığı söz konusudur. Nitekim kendisi seferde iken Fransa Tercümanı Duhan Bazarganı Yahudi Yasif'e 61.000 kuruş vermiştir. Elbette bu miktar verdiği bir krediyi veyahut sattığı bir malın karşılığını da işaret ediyor olabilir.

Ticarî iş ortaklıkları bir kenara bırakıldığında 12 Şubat 1718 (11 Ra. 1130) ile 7 Ekim 1736 (gurre-i C. 1149) tarihleri arasında elinde neredeyse yirmi yıllık borç senetleri bulunan Ahmed Ağa'nın murabâhacı olduğuna dair kuvvetli deliller bulunmaktadır. Örneğin Ahmed Ağa'nın 26 Temmuz 1730 (10 M. 1143) tarihinde Bal Kapanı Bazarganı Abdullah'a verdiği 5.360 kuruşluk borç kendisinden talep edildiğinde "*meblâğ-ı mezbûru tamamen eda eyledim ancak üç yüz guruş faiz talep eyledi virmediğimden temessükü virmemiştir.*" diye iddiada bulundu. Yine Ahmed Ağa'nın Mehmed Emin'e 750 kuruş verdiği tespit edilmişti. Bu miktar Mehmed Emin'den talep edildiğinde kendisinin daha önce ödemeyi yaptığını ve elinde bununla ilgili bir senet olduğunu ifade etti. Lakin Ahmed Ağa'nın defterinde hâlâ borç senedi vardı. Anlaşılan o ki Ahmed Ağa, Mehmed Emin'e ya temessükü vermeden vefat etmişti ya da yine bir faiz anlaşmazlığı vardı. Mehmed Emin bu durumun anlaşılması için güvenilir kimselerin aracılığını kullanarak Askerî Kassam'dan ilam almıştı (BOA, AE. SMHD. I. 25/1526, 12 L. 1152). Bu iddianın dışında verdiği kredilerin karşılığını para dışında mal-eşya olarak da almaktaydı. Örneğin bir Yahudi 19 Ocak 1736 (5 N. 1148) tarihli senette yer alan 7.477 kuruşu "*bir miktar eşya verdim*" diyerek ödeme yapmak istememişti. Yine başka bir Yahudi'den 21 Ekim 1736 (15 C. 1149) tarihinde Ahmed Ağa'nın kendisine vermiş olduğu 5.750 kuruş talep edildiğinde "*Üç bin beş yüz guruşluk cevahir vesair eşya virdim.*" diyerek cevap verdi. Bazıları da Ahmed Ağa'dan aldıkları borçları kendileri için değil paşaların giderleri için aldıklarını iddia ettiler. Örneğin Sathîços adlı bir zimmiye bulunan 5.000 kuruş talep edildiğinde Ali Paşa için aldığını söyledi ancak Ali Paşa'nın defterine böyle bir gelir kaydedilmemişti.

³¹ Bundan sonraki borç ilişkileri için bkz. (BOA, D.BŞM.ZMT.d. 13781, s. 2-6). Bu defter ayrıca BOA, D.BŞM.MHF.d. 12462, s. 8-11 sayfa aralığında 27. B. 1158 tarihli olarak bulunmaktadır.

³² Yavuz Cezar borç-alacak konusunun kredi içine çekilebilmesi için verilen borcun bir vadesinin ve faizinin olması gerektiğini, senetli olarak yapılan borç anlaşmalarında faiz oranlarının belgeye yansıtılmamış olabileceğini ifade eder. Bkz. (Cezar, 1998, s. 18-19).

Ahmed Ağa bu kredileri güçlü kefiller aracılığı ile veriyordu. Nitekim Edirne'den Baba Hasan adındaki bir kişi Galata Mumcusu İbrahim sayesinde 50 kuruş alabilmişti. Yine Yenişehir Kadısı Lütfullah Efendi aracılığıyla kadının kethüdası Hacı Mehmed 5.700 kuruşu 11 Ocak 1729 (gurre-i C. 1141)'de almış, 19 Şubat 1729 (20 B. 1141)'de ikili arasında 330 kuruşluk bir senet daha düzenlenmişti. Kadı kethüdası bu miktarın 2.300 kuruşunu 17 Ağustos 1730 (2 S. 1143) tarihinde ödemişti. Ancak kethüdanın ölmesi üzerine kalan miktarın Mısır Kadısı Lütfullah Efendi'den tahsil edilmesi gerekmişti. Nitekim borçlunun vefat etmesi durumunda mirasçıları ve kefilleri bu borçları ödemek zorundaydı. Örneğin; Felemenk hazinedarının vefat etmesi üzerine borcunu oğulları, bir kaptanın borcunu ise kardeşi ödeyecekti. Bazı borçlular ise İstanbul'da değildi ve senetlerin karşılığının alınabilmesi için İstanbul'a dönmeleri beklenmişti. Misal Ahmed Ağa'nın da hisse sahibi olduğu kalyonun kaptanı İskenderiye'deydi.

Ahmed Ağa 11 Eylül 1733 tarihinde (gurre-i R. 1146) Eflak Voyvodası Mihail ve eşine 2.800 kuruş borç vermişti. Sanıyoruz ki Ağa'nın Fener'den tanıdığı Mihail 1731 senesinden sonra sürgünle karşılaşmış malları müsâdere edilince³³ maddi sıkıntılarından dolayı Ahmed Ağa'ya başvurmuştu. Sonuç itibariyle Ahmed Ağa asıl kazancını, eğer bütün mülklerini ve gelir getiren mallarını tespit edebildiysek, dağıttığı kredilere borçluydu.

Borç para vererek gelir elde eden Ahmed Ağa'da 17. yüzyıl zenginlerinin tavrı bulunuyordu. Nitekim bu yüzyıldakiler gibi gayrimenkule ve tarım ağırlıklı yatırıma sermaye ayırmıştı (Pamuk, 2010b, s. 153). Öyle ki hem şehirde hem de kırsalda gayrimenkulleri bulunmaktaydı. Mehmet Kethüda Vakfı'na 30 akçe kirası bulunan iki katlı, bir odalı altında helvacı dükkânı bulunan İstanbul'un Fener Kapısı yanında kargir kulesi³⁴, Haseki Sultan vakfına kiraladığı Ayasofya-yı Kebir yanında evli odalarında bir hane ile bir dükkânı vardı. Vakfa kiraladığı hanenin aylık kirası 50, dükkânın aylık kirası ise 80 akçeydi³⁵. Mülklerinden Ayasofya-yı Kebir Petro kapısı haricinde bulunan Yahudihânesini ise Siyavuş Paşa'nın vakfına aylık 35 akçe ile kiralanmıştı³⁶. Vakfa kiraya verdikleri haricinde bazı mülklerini gayrimüslimlere senelik kiraya verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Aleksander adlı birinde bir bâb rumhanenin senelik 200 kuruş kira borcu bulunmaktaydı (BOA, D.BŞM.ZMT.d. 13781, s. 5). Ahmed Ağa sadece şehirde değil kırsal alanda da iktisadî faaliyetlerine devam

³³ Ahmed Ağa'nın borç verdiği voyvoda kuvvetle muhtemel Mihail Rakoviç'a'dır. Mihail 1703 senesinde Boğdan voyvodası olduysa da ağır vergilerle halkı bezdirmesi üzerine azledildi ancak 1707 senesinde tekrar Boğdan voyvodalığına getirildi. Bu görev zamanında Rusya'ya yaklaşması yine görevden alınmasına neden oldu. 1715'te üçüncü defa Boğdan'a yönetici olarak atandı. Burada Eflâk voyvodası aleyhindeki tutumu nedeniyle tekrar azledildi ve İstanbul'da eskiden oturduğu Fener semtine değil Kuruçeşme'de bir yalıya yerleştirildi. 1730'da istediği gerçekleşti ve Eflak voyvodası oldu. Buradaki yönetimi sırasında vergileri yükseltmesi hakkındaki şikâyetleri artırdı. Bu yüzden 1731 senesinde azledildi ve malları müsâdere edilerek Midilli'ye sürgüne gönderildi. Sürgünden döndüğünde yine Kuruçeşme'ye yerleştiyse de burada çok sıkıntı çekti. Bkz. (Sözen, 2000, s. 103-105).

³⁴ 1.155 kuruş ile İbrahim Efendi'ye satıldı. Bkz. (BOA, AE.SMHD.I. 164/12426, 13 Ra. 1150).

³⁵ Hazinedar İbrahim'e 1.090 kuruşa satıldı. Bkz. (BOA, AE. ADL. 13/811, 8. R. 1150).

³⁶ Emlak-ı hümayûna dâhil edildi. Bkz. (BOA, D.BŞM.MHF. 29/37, 3 Ra. 1150).

etmekteydi³⁷. Nitekim İrve adı verilen mahalde Hacıbeğli çiftliği adındaki köyde bir dam, bağ ve bahçe tarlaları ile yine aynı yerde İbrahim Canzâde vakfı içinde mevcut hayvanat ve müştemilatı bulunan bir mandırası vardı³⁸. Muhtemeldir ki mandırasında süt ve süt ürünleri üretimi yapmakta ve hayvan satışı ile ticarî gelir elde etmekteydi. Belki de kasap emanetinin borçlanma nedeni Ahmed Ağa'nın sattığı hayvanlara dayanıyordu.

SONUÇ

Nüzul emininin en önemli görevi; sefer sırasında menzillerde toplanan zahireye nezaret etmek ve askere dağıtmaktı. Tarihî süreç içerisinde devletin vergi usullerindeki ve menzil noktalarına gönderilen zahirenin tertip edilmesinde uygulanan metotlarındaki değişiklik onların önemlerini daha da artırdı. Nitekim 18. yüzyıl savaşlarında genel olarak kullanılan mubayaa yönteminde kazaların satmaları gereken zahirenin cins ve miktarı önceden belirlenmiş olsa bile her zaman zamanında tedarik edilemeyebiliyordu. Devlet, üretici ya da idarecilerden kaynaklı yaşanan sorunların altından kalkabilecek bir nüzul emini görevlendirmekteydi. Fakat hepsi her zaman bu işi severek yapmıyordu ve firar edebiliyordu. Zahirenin temin edilememesi ya da var olan iaşenin dağıtımının yapılamaması askerin de isteğini kırmaktaydı. Bunların önüne geçmek için devlet nüzul eminlerine zahire tayinatını karşılamaları için bir miktar para vermekteydi. Ancak paranın yeterli gelip gelmemesi seferin uzun ya da kısalığı, asker sayısının az ya da çok olmasıyla yakından ilgiliydi. Dolayısıyla besin maddelerinin alınması esnasında yetişmeyen paralar nüzul eminlerinden yararlanılmasını gerektirmiş olmalıdır. Öyle ki bir nüzul emininin askerin tayinatına verilecek ekmeğin parasını kendi cebinden ödediği bilinmektedir. Ahmed Ağa'nın nüzul emini olarak görevlendirilmesinin bir nedenini de burada aramak gerekmektedir. Mal varlığından anlaşıldığı kadarıyla zengin olan bu zat, Akdeniz ve Marmara'da ticaret yapan, kırsal kesimden fayda sağlayan, sermayesinin bir kısmını mukataa iltizamına vermiş ve kâr elde etmiş ama aynı zamanda kazandığı sermayeyi faizle veren bir *bankerdi*. Bu özellikleri dolayısıyla ihtiyaç duyulan zahireyi kendi cebinden ödeme yapacak kuvvete sahipti. Bu durum devletin işine yaradığı gibi, Ahmed Ağa'nın kendi kredi ilişkileri için de bir kapıydı. Nitekim bu görev sırasında üst düzey isimlerle daha kuvvetli bağ kurabilir ve onlara verdiği borçlarla daha fazla para kazanabilirdi. Öyle ki tercümanlardan, esnaflara, tacirlere, örfiye ve ilmiye sınıfından pek çok kişiye vadeli borç dağıtmıştı. Genellikle tacir kısmıyla kredi ilişkisi kurmuşsa da tercümanların da (muhtemelen bunlar da ticaretle uğraşıyorlardı) uğrak noktası olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Ahmed Ağa borç verdiği kişilerle dinî benzerlik aramamaktaydı. Bir Yahudi, Katolik ya da Ortodoks onun iş ilişkisine girmesine engel değildi. Ona güven veren ödeme kabiliyetine sahip olup olmamasıydı. İş konusunda kurduğu ilişki ağları muhtemelen kârhanede de görevlendirilmesini

³⁷ Halil İnalçık, büyük şehirlere yakın köylerde bulunan zengin ve girişimci kişilerin genel olarak askerî sınıf üyesi olduklarını, toprakta olduğu gibi ticaret ve esnaflığı da kontrol altında tuttuklarını ifade eder. Bkz. (İnalçık, 1998, s. 11).

³⁸ Mandırası 1.200 kuruşa Hasan Ağa'ya satıldı. Bkz. (BOA, C. ML. 308/12581, 11 Ca. 1150).

sağlamış, muhtemeldir ki kârhanenin ihtiyacı olan ipek ve yapağıyı bulmakta zorluk çekmeyeceği düşünülmüştü. İstanbul'un ticarî hayatı içinde bir Müslüman'ın söz sahibi olduğu servet biriktirebildiği bir örnektir Ahmed Ağa. Sanıyoruz ki yeni çalışmalarla bu kişilerin sayısı artacak ve devletin servet sahibi kişilerden yararlanma şekilleri, bu kişilerin sermayelerini değerlendirme yöntemleri 18. yüzyılın daha iyi anlaşılmasına vesile olacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

The 18th century was marked by wars, land losses, domestic debt, and innovations. The need for money, especially in the aftermath of the financial crisis of the previous century, enabled the wealth holders to take part in military posts both in the center and in the countryside. The properties of some of these people, who had been benefited from for a time, were expropriated by the state again for financial reasons, and these properties were recorded in the "muhallefât" (inheritance) books. The state's confiscation of the properties of wealthy individuals in parallel with the century's money needs resulted in an upsurge in these books during the 18th century. At this point, the inheritance book records of middle-grade public servants are important for illustrating their economic activities and the ways these activities manifested themselves in their lives. While Ahmed Agha's inheritance book constituted the primary source for the study, the information provided in various document funds and the findings from the inheritance records were associated.

In the light of the inheritance book of Ahmed Agha, who was appointed as the Nüzul (Logistics) officer during the Ottoman-Russian War between 1736-1739, this study examined the duty of a man who witnessed war, peace, and state investments in Istanbul, with a particular emphasis on his life prior to his appointment and the circumstances surrounding his appointment. In order to place Ahmed Agha in the class to which he was last assigned, the study first revealed who the Nüzul (Logistics) officials were, among whom they were chosen, which duties they fulfilled, and the reasons for their appointment and dismissal. Another aspect of the study is that it includes a short definition of "nüzul" (logistics) office. Although a separate study on the nüzul (logistics) office was not encountered, information about the rations of the soldiers is provided in many works written about the expedition organization of the Ottoman Empire, and the nüzul (logistics) officers assigned for the provision and distribution of the rations are mentioned. In these studies, nüzul (logistics) officers have been mentioned to a limited extent due to their duties in the war. The study does not claim to be comprehensive in its examination of the subject of "Nüzul" (logistics) office but rather serves as an introduction. Ahmed Agha's image does not represent all "Nüzul" (logistics) officers. However, those who assumed state duties in the century considered are mostly those who stood out with their wealth in the Ottoman society. One of the prominent names in this regard is Ahmed Agha.

When Ahmed Agha's inheritance book and other information about his life are examined together, the role of "nüzul" (logistics) office in the Ottoman-Russian War in the early 18th century, his relationship with the state through domestic borrowing

attempts, his role in the businesses established during this period, and his activities in commercial life are revealed. All of these characteristics of Ahmed Agha are significant in terms of illuminating nearly every aspect of the 18th century, and Ahmed Agha serves as a good representative of this era. Indeed, Ahmed Agha was a taxman during one of the state's internal borrowing initiatives, a minister in the recently opened "çuha" (haircloth) factory, and a person who established debt relationships with translators who began to engage in commercial activities during this period. Additionally, these government officials, who amassed capital in the countryside and city, were engaged actively in commercial activities with their ships. Ahmed Agha, who had many characteristics of the century, finally served as a "Nüzul" (Logistics) officer but passed away in 1737 before the war ended, and his properties were then confiscated on the grounds that he owed money to the state. Indeed, the fact that Ahmed Agha was a capitalist merchant, a taxman who collected the farming tax of the Biga mukataa, and a financier with the characteristics of a banker suggests that he was assigned on the grounds of the possibility of being a stakeholder in the expenses of the war. Moreover, "Nüzul" (logistics) officers were responsible for the distribution of the cereals provided for the expedition. Although it is known that they paid for the consumables transported to the ranges with the money provided by the state, the money used to purchase these foods falling short must have necessitated to benefit from them. In fact, it is known that a "Nüzul" (Logistics) officers personally paid for the bread to be included in the soldiers' rations. Additionally, his relationships he established in the business certainly enabled him to be assigned to the factory, and it was probably thought that the factory would have no difficulty procuring the silk and fleece it needed. As a result, Ahmed Agha is an example of a Muslim who had a voice and could amass a fortune through Istanbul's commercial life. We believe that as additional studies are conducted, the number of these individuals will grow, and our understanding of the 18th century will improve as a result of the way the state benefited from wealthy individuals and the methodologies these individuals used to evaluate their capital.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA);
 Ali Emiri Adliye (A.E. ADL.); 13/811.
 Ali Emiri Sultan Abdülhamid I (AE. SABH. I); 285/1912; 324/22107; 278/18662; 94/6442.
 Ali Emiri Sultan Ahmed III (AE. SAMD. III); 215/20833.
 Ali Emiri Sultan Mahmud I (AE. SMHD. I); 182/14151; 164/12426; 1941/15162; 25/1526; 33/1966.
 Ali Emiri Sultan Mustafa II (AE. SMST. II); 12/1189.
 Ali Emiri Sultan Mustafa III (AE. SMST. III); 165/12951.
 Ali Emiri Sultan Selim III (AE. SSLM. III); 160/9620; 390/22573.
 Bâb-ı Âsafi Mühimme Defterleri (A..DVNSMHHM.d.),136/363/1547; 139/265/1014; 14/272/388.
 Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Muhallefat (D.BŞM.MHF.); 29/37; 29/87; 29/50; 29/48.
 Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Muhallefat Defterleri (D.BŞM.MHF.d.); 12462; 12478; 12480; 13582.
 Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Zimmet Defterleri (D.BŞM.ZMT.d.); 13781.
 Bâb-ı Defteri Mevkufat Defterleri (D.MKF.d.); 29277.
 Bâb-ı Defteri Mevkufat Nüzul Emimi Defterleri (D.MKF.NZE.d.); 31847; 31851.
 Cevdet Askeriye (C.AS.); 465/19387; 860/36836; 540/22623; 722/30252; 979/42695; 1148/51041;
 1204/53929; 425/17644; 860/36836; 687/28838.
 Cevdet Dâhiliye (C. DH.); 215/10731.
 Cevdet İktisat (C. İKTS); 26/1290; 40/1994.
 Cevdet Maliye (C. ML.); 170/7190; 171/7223; 308/12581; 470/19164; 618/25482.
 Hatt-ı Hümayûn (HAT.); 14/578; 227/12611; 144/6065.
 İbnül Emin Askeriye (İE. AS.); 35/3153.
 İbnül Emin Maliye (İE. ML.); 88/8298; 57/5325.
 İbnül Emin Saray Mesalihi (İE. SM.); 28/2992.
 Kamil Kepci Defterleri (KK.d.); 706; 2445.
 Topkapı Sarayı Evrak (TS. MA.e.); 158/39; 695/26; 707/19.

Araştırma Eserler

- Aksan, V. (1995, May). Feeding the Ottomans troops on the Danube, 1768-1774. *War&Society*, 3 (1), 1-14.
 Allahverdi Şahin, R. (2012). XVIII. yüzyılda Edirne'de ticaret yapan Fransız tüccar ve hukukî statüleri. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (4), 167-178.
 Aktepe, M. (2016). *Patrona isyanı (1730)*. Ankara: Altınordu Yayınları.
 Bağış, A.İ. (1998). *Osmanlı ticaretinde gayrimüslimler-kapitülasyonlar-Avrupa tüccarları-berathlı tüccarlar-hayriye tüccarları 1750-1839*. Ankara: Turhan Kitapevi.
 Baş, Y. (2018). III. Ahmed devrinde İstanbul çuha fabrikasının kuruluşu ve işleyişi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 8, 8 (15), 123-127.
 Başkan, S. İstanbul'un yalı, köşk ve kasırları. <https://core.ac.uk/reader/38305903>, Erişim Tarihi: 06.04.2021.
 Bozkurt, F. (2011). *Tereke defterleri ve Osmanlı maddî kültüründe değişim (1785-1875-İstanbul örneği)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
 Cezar, Y. (1977). Bir âyanın muhalledâfâtı-Havza ve Köprü kazaları âyanı kör İsmail-oğlu Hüseyin (müsadere olayı ve terekenin incelenmesi. *Belleten*, XLI(161), 41-78.
 Cezar, Y. (1998). 18. yüzyılda Eyüp'te para ve kredi konuları üzerine gözlemler. Tülay Artan (Ed.), *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam içinde* (s. 15-32). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Çakır, B. (2019). Kese. *İslâm ansiklopedisi* (C. EK/2, s. 42-43). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dönmez, İ. K. (2006). Murâbaha. *İslâm ansiklopedisi* (C. 31, s. 148-152). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Emecen, M. F. (2018). Matruşkanın küçük parçası: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa dönemi ve "lale devri" meselesi üzerine bir değerlendirme. *Osmanlı Araştırmaları*, 52 (52), 79-98.
- Ertaş, M. Y. (2007). *Sultanın ordusu (Mora fethi örneği 1714-1716)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Genç, M. (2007a). 18. yüzyılda Osmanlı sanayisi. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi* içinde (s. 227-255). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Genç, M. (2007b). 18. yüzyılda Osmanlı sanayisinde değişimler ve devletin rolü. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi* içinde (s. 256-265). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Genç, S. (2013). *Lale devrinde savaş-İran seferlerinde organizasyon ve lojistik*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Gökpınar, B. (2013). *Varadin seferinde organizasyon ve lojistik (1716)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Güçer, L. (1964). *16. ve 17. asırlarda Osmanlı imparatorluğunda hububat meselesi ve hububattan alınan vergiler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- İnalçık, H. (1998). Eyüp sicillerinde toprak köy ve köylü. Tülay Artan (Ed.), *18. yüzyıl kadı sicilleri ışığında Eyüp'te sosyal yaşam* içinde (s. 9-14). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İnalçık, H. (2000). *Osmanlı imparatorluğunun ekonomik ve sosyal tarihi (1300-1600)* (C. I). İstanbul: Eren Yayınları.
- İşbilir, Ö. (1996). *XVII. yüzyıl başlarında şark seferlerinin iâşe, ikmâl ve lojistik meseleleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- İşbilir, Ö. (2013). Yük. *İslâm ansiklopedisi* (C. 44, s. 46-48). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karagöz, H. (2008). *1737-1739 Osmanlı-Avusturya harbi ve Belgrad'ın geri alınması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Karasu, H. (2014). *Osmanlı Devleti'nde ayanlık: Kayseri sancağı örneği (1730-1774)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Bayezid Üniversitesi, Ankara.
- Kaya, S. (2007). *XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunda nazari ve tatbiki olarak karz işlemleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Keleş, E. (2011). Hayriye tüccarı El-Hac Mehmed Ağa'nın terekesi. *Belgeler*, XXXII (36), s. 67-104.
- Kılıç, M. (2014). *Osmanlı Devleti'nin batı ve doğu seferine Konya kazasının lojistik katkısı (1700-1750)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- McGowan, B. (1981). Osmanlı avarız-nüzul teşekkülü 1600-1830. *VIII. Türk Tarih Kongresi* (C. II.) içinde (s. 1327-1331). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- McGowan B. (2006). Âyanlar Çağı, 1699-1812. Halil İnalçık-Donald Quataert (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi 1600-1914* (C. II.) içinde (s. 759-884). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Mert, Ö. (1998). Kayserili bir ayan: Zennecioğlu Seyyit Mehmed Ağa. Ali Aktan&Ayhan Öztürk (Haz.) *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 323-334). Kayseri.
- Murphey, R. (2007). *Osmanlı'da ordu ve savaş 1500-1700*. Tanju Akad (Çev.). İstanbul: Homer Kitapevi.
- Neumann, C. K. (2009, Bahar). Birey olmanın alameti olarak tüketim kalıpları 18. yüzyıl Osmanlı meta evreninden örnek vakalar. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 8, s. 7-47.
- Neumann, C. K. (2005, Bahar). Üç tarz-ı mütalaa-yeniçağ Osmanlı Dünyası'nda kitap yazmak ve okumak. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 1, 51-77.

- Öğün T. (2006). Müsâdere. *İslâm ansiklopedisi* (C. 32, s. 67-68). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2010a). Osmanlı Devleti'nin iç borçlanma evrimi 1600-1850. Gökhan Aksay (Çev.). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları* içinde (s. 133-146). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2010b). Osmanlı zenginleri servetlerini nasıl kullanıyorlardı?. *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları* içinde (147-154). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Polat, S. (2011, Yaz). Osmanlı sefer organizasyonunda pratik çözümler: 1634-1635 (h. 1044) tarihlerinde Karahisar-ı Şarki'de mükellefiyet şeklinde yürütülen iştirâ ile zahire temini. *Akademik Bakış*, 4 (8), 161-174.
- Polat, S. (2018). Osmanlı Devleti'nde nüzul vergisinin teşkili ve gelişimi: XVI-XVII. yüzyıllarda Osmanlı ekonomisini nüzul vergisi üzerinden değerlendirmek. *Belleten*, 82 (295), 829-862.
- Sevinç, T. (2010). 1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde organizasyon ve lojistik. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Sözen, Z. (2000). *Fenerli beyler 110 yılın öyküsü (1711-1821)*. İstanbul: Aybay Yayınları.
- T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (2010). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi araştırma rehberi*, İstanbul.
- Telci, C. (2007). Osmanlı devletinde 18. yüzyılda muhalefat ve müsâdere süreci. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22 (2), 145-166.
- Tüfekçioğlu&Gündoğdu, A.&O. (2017). Üsküdar-Ahmediye külliyesi haziresi mezar taşları üzerine değerlendirme. Coşkun Yılmaz (Ed.). IX. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildirileri* (C. II.) içinde (267-306). İstanbul: Bilnet Matbaacılık.
- Yıldız, H. (2006). Haydi Osmanlı sefere! Prut seferinde organizasyon ve lojistik. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.